

BARTIN'DA YAZMACILIK SANATI

NURAN KAYABAŐI*
FERYAL SÖYLEMEZOĐLU**

TEKNİK

1. Kullanılan Araç ve Gereçler

Kalıplar

El baskıcılığında boyaların kumaşa uygulanması için basılacak desene göre hazırlanan kalıplar kullanılmaktadır. Üzerine desenlerin oyulmuş olduğu, yazmaya desenleri basmada kullanılan, ağaçtan yapılmış araçlara yazmacılık sanatında kalıp denilmektedir.

Ağaç kalıplar; kontur kalıplar ve dolgu (renklendirme) kalıpları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Kontur kalıplar: Desenin kontur baskısında kullanılan ve başka renk taşımayan kalıplardır.

Dolgu kalıpları: Konturların içlerinin renklendirilmesinde kullanılan renklendirme kalıplarıdır. (Özpuolat 1985)

Kalıp olarak oyulacak ağaçlarda kolay işlenebilme, boyayı iyi emme ve taşıma, zor aşınma ve kolay elden çıkmama ve hafif olması gibi özellikler aranmaktadır. Bu özellikleri taşıyan ve kalıp yapmaya en uygun olan ağaç ıhlamurdur. İhlamur yumuşak ve homojen olan odunuyla kalıp yapan ustalarca en çok kullanılan ağaç olmuştur. Kalıp yapımında ıhlamur dışında kızılıcık, meşe, armut veya yıl halkaları dar olan ve çıralı olmayan çam ağaçları da kullanılmaktadır. Oyulacak kalıbın işlenebilir hale gelebilmesi için tercih edilen ağacın tomrukları alınıp doğal olarak veya fırınlanarak nemi uzaklaştırılır. Oyulacak yüzü çok iyi temizlenen kalıp ateş üzerine tutularak ısıtılır. Böylece tahtanın nemi alınmış, kalıp yüzeyine sürülen balmumunun kalıba kolayca emdirilmesi sağlanmış olur. Bu işlem tahtanın kolay oyulmasına yardımcı ederken, hava rutubeti ve ağaç kurtları gibi dış etkenlerden de ağacı ko-

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Ev Ekonomisi Yüksek Okulu, Köy El Sanatları Anabilim Dalı.

** Yrd.Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Ev Ekonomisi Yüksek Okulu, Köy El Sanatları Anabilim Dalı

rumaktadır. Kalıbın oyulmasında istenilen derinlik desenin sık veya seyrek oluşuna göre 1-1.5 cm arasında değişmektedir. Oygu derinliğinin az olması halinde zaman zaman kalıp zeminine bulaşan boya, baskı anında karışarak baskıyı bozabilmektedir. Motiflerin oyulmasından sonra iki yüzlü iskarpela ve çekiç kullanılmakta ve böylece kenar çıkarma işlemi yapılarak, kalıp baskıya hazır duruma getirilmektedir.

Bugün Anadolu'nun birçok bölgesinde devam eden yazmacılıkta, zamandan ve işçilikten tasarruf etmek amacıyla kontur ve fon baskıları için "film baskı" tekniği uygulanmaktadır. Desendeki diğer renkler kalıpla basılarak el baskısı havası verilmektedir. Böylece yazmacılık sanatında el ile yani "tahta kalıpla" baskı özelliği yavaş yavaş ortadan kalktığından tahta kalıplarla yapılan çalışmalar yerini, giderek film baskı tekniğine bırakmaktadır.

Film baskı kalıpları (şablon): Bu kalıpların hazırlanabilmesi için, ince ipek elek bezine ve bezin gerilebileceği tahta veya demir çerçeveye gereksinim duyulmaktadır.

Elek bezleri: Desenin boyasını kumaşa sürecekt bezlerin baskıdaki etkisi büyük olmaktadır. Bu sebeple, baskının, boyanın ve desenin şekline göre çerçeveye gerilmiş bezin de dokuma sıklığının değişik olması gerekmektedir. Elek bezi olarak ipek kullanılmaktadır.

Şablon çerçeveleri yapılacak ürüne göre çeşitli şekillerde yapılmaktadır.

Şablon çerçeveleri: Çerçeve yapımında ahşap, demir, alüminyum ve benzeri malzemelerden yararlanılmıştır. Bu malzemelerden en çok kullanılanı ahşaptır. Yalnız ahşap çalışan bir malzeme olduğu için şekil değiştirmekte ve rutubetten etkilenmektedir. Şekil değiştirmesi sonucunda, desen istenilen yere basılamadığı gibi üstüste binmelere neden olmakta ve baskı hataları ortaya çıkmaktadır. Bunu önlemek için tahta çerçeveleri parafinlemek veya boyamak gerekmektedir.

Zemin

Yurdumuzun diğer yörelerinde de olduğu gibi Bartın'da da yazma çoğunlukta tülbent ve ince mermerşahi üzerine yapılmaktadır.

Yazma yapımında kullanılan tülbentler 90 cm. eninde ve beyaz renktedir. Tülbent çok ince, az bükülmüş pamuk liflerinden meydana gelmektedir. Mermerşahi ise tülbentten biraz kalın ve patiskadan ince olup, pamuktan dokunmuş kumaşlardır. Yazma yapımında ince kumaşların seçilmesinin sebebi, başörtüsü olarak kullanıldığından baştan kaymasını önlemektir.

Boyalar

Yazmacılıkta kullanılan boyaları, doğal ve kimyevî olmak üzere iki gruba toplamamız mümkündür. Eskiden kullanılan doğal boyaların yerini günümüzde kimyevî boyalar almıştır. Film baskılarda bu boyaların % 80'nini gaz

oluşturmaktadır. Yapılışında binder, emilgatör, nitrat, kitre gibi kimyevî maddeler ve su kullanılır. Bu kimyevî maddeler, içine elektrikle çalışan karıştırıcı monte edilmiş bir fırçaya konulmakta ve gaz bir musluktan fırçaya akıtılarak karıştırılmaktadır. Böylece yazmacılıkta "ön madde" denilen kimyevî karışım elde edilmektedir. Ön madde renksiz olduğundan hazır alınan boyalar gerekli ölçüde konularak, film baskıda kullanılan renkli boyalar hazırlanmaktadır. (Kars 1984) Bartın'da zemin boyası olarak ise anilin boya kullanılmaktadır.

2. Baskı Tekniği

Eskiden bitkisel boya kullanılan yazmacılıkta kumaş üzerine el işi, kalem işi, baskı işi, daldırma yazma-batik ve karakalem teknikleri olmak üzere beş teknik kullanılmaktayken günümüzde ise altıncı bir teknik olan film baskı tekniği uygulanmaktadır. (Kars 1984)

Film baskı tekniği Bartın basmacılığında ilk kez 1972 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Bu uygulamayla, üretiminde büyük bir artış sağlanmış, emek ve işçilikte de o ölçüde düşme olmuştur.

Film baskısı tekniği ise dünyada ilk kez 19. yüzyılda Amerika'da uygulanmıştır. Bu tekniğin ucuz emek ve işçiliğinin az olması ve seri üretimde kullanılması yazmacılıkta çok tutulmasına ve tahta kalıpların ikinci plânda kalmasına neden olmuştur. Tekniğin tek dezavantajı ise çok ince desenlerin kumaşa iyi uygulanamamasıdır. Bu çalışmalarda başlıca malzeme ve takımları, yine kalıp denilen filmler oluşturmaktadır.

Yazmacılık, basma tekniği yönünden de;

1. "Kalem işi" yazma
2. "Kalem-Kalıp" yazma
3. "Kalıpla" yazma olmak üzere 3 grupta toplanmaktadır.

Bartın'da bu basma tekniklerinden kalıpla olanı 1972 yılına kadar uygulanmıştır. Kalıpla basma tekniğiyle yapılan yazmalar tahta üzerine oyulmuş kalıplarla desenlenmiş yazmalardır. Kalıplar desene göre, önce siyah kontur olarak basılır, sonra desendeki diğer renklerin baskısı da yine kalıpla yapılır. Bu teknik kalem işi, kalem-kalıp basma tekniğine göre daha az zaman gerektirmektedir.

Kalıpla yapılan yazmacılıkta, baskı işlemine konturlamayla başlanır. Baskı yapılan tezgâhlar, ahşaptan yapılmış olan boya teknesi içine boşaltılır. Üzerine bez gerilir, kalıp bu bez üzerinden boyaya batırılarak tezgâh üzerine gerilmiş kumaşa basılır. Bu yöntem zemini boyamada kullanılır. Konturlu desenler için "kasnak" denen etrafı çevrili, alt kısmına muşamba geçirilmiş boya teknesinin içine bir keçe ve üzerine çok ince kalitede bir bez konulur. Ayrıca iki tahta arasına sıkıştırılmış bir keçe yardımıyla siyah boya iyice em-

dirilir. Kalıp boyaya doymuş olan keçeğe batırılarak siyah renk kumaşın üzerine basılır. (Kaya 1972, 1985)

Bartın yazmacılığında 1972 yılından sonra uygulanmaya başlanan film baskı tekniğiyle yapılan yazmalar şu aşamalardan geçirilmektedir:

Desen ve motif asetat kağıdı üzerine çini mürekkebi ile çizilir. Tahta çerçeve içine ipek elek bezi gerilerek monte edilir. Elek bezinin çiviye monte edilmesine önce bezin orta kısımlarından çerçeveye çivilenmesiyle başlanır. Gerilerek çivilenen orta kısımlardan sonra köşeler yerleştirilir. Bu işlem yapılırken kumaşın buruşmaması gerekir.

Çerçeveye gerilmiş ipek üzerine, jelatin, amonyum bikromat, çinko, amonyak ve su karışımından oluşan jelatin ürünü denilen, ayrıca fonografçılıkta da kullanılan ışığa duyarlı bir madde sürülür. İpeğin her tarafı bu maddeyle izole edilip, karanlık bir yerde kurutulur. Daha sonra yine karanlık bir yerde önceden asetat kağıdı üzerine çini mürekkebi ile çizilmiş olan desen, ilaçlanmış ipek kalıbın üzerine konur. O zamana kadar hiç ışık görmeyen kalıp, 4000 watt kuvvetinde (500 wattlık 8 lamba) ışık veren bir levhanın altına getirilerek aniden ışıklar yakılır. Bir süre burada poz verildikten sonra ışıklar söndürülür. Filmin üzerine desenli asetat kağıdında alttaki ışık geçen yerlerdeki jelatin tamamen sertleşir ve o kısmı doldurur. Desen çizgilerinin altında kalıptan ışık almamış yerler ise sertleşmez. Bu işleme "resim çekme" işlemi denir. Karanlık bir yerde, sıcak gliserinli su ile yapılan ve banyo denilen yıkamada sertleşmeyen kısımlar çıkar. Banyodan sonra kalıp soğuk su ile yıkanarak ışığa çıkarılır. Asetat üzerine çizilmiş desenin aynısı ipek üzerinde, altına boya geçecek şekilde açık kalırken, diğer kısımlardaki yerler jelatin dolarak izoleli kalır. Böylece film kalıbı hazırlanmış olur.

Kalıp hazırlandıktan sonra, çalışılacak tezgâh üzerine bitmiş hali 90x130 cm. ya da 100x150 cm. boyutlarında kalacak şekilde çekme payı verilerek tülbent düzgün bir şekilde yayılır. Boyamada her renk için ayrı bir renk kalıbı bulunduğundan Bartın yazmalarında sırasıyla şu renk kalıpları kullanılır: Önce sarı renk kalıbı üzerine konularak tülbentin kalınlığına göre bir veya iki defa rakel (boya sürme tahtası) ile boya verilir. Daha sonra bu işlem sırasıyla, yeşil, kırmızı, karakalem ve zemin için uygulanır, böylece yazma bitmiş olur. Beyaz yazmalarda bu işlemde bir kalıp azalır, yani zemin kalıbı kullanılmaz. Boyama işlemleri tamamlanan yazmalar, ayrı bir oda da hazırlanmış askılara takılarak kurumaya bırakılır. Kuruma için en az 40°C ısı gereklidir. Zemini koyu renk olan yazmalar yüksek sıcaklıkta kurutulur. Sıcaklık artışı ile renk koyulaşması arasında doğru orantı bulunur.

Kurutma işleminden sonra özellikle zemin, siyah olan yazmalarda 3 kez yıkama işlemi uygulanır. 1. banyoda boyanın fazlasının çıkması için yarım saat bekletilir, 2 ve 3. banyoda ise 2-3 saat bekletilerek iyice durulanmış olur. Tekrar kurutma işlemi yapılır ve böylece yazma satışa hazır duruma gelir.

BARTIN'DA YAZMACILIĞIN BUGÜNKÜ DURUMU

Tekniği

Bartın'da bundan 1-1.5 yıl öncesine kadar yapılan yazmacılıkta teknik olarak film baskı tekniği uygulanmıştır. Tahta kalıpla yazma baskı tekniği 1972 yılına kadar yapılmıştır. Oysa bu tarihten sonra gerek kolaylığı, gerekse az emek ve işçilik istemesi, az zaman gerektirmesi ve seri üretimde kullanılması sebebiyle film baskı tekniği tercih edilir duruma gelmiştir.

Günümüzde Bartın'da yazmacılık sanatı ölmek üzeredir. Bu sanatla uğraşan bir iki usta kalmıştır. Bartın'a özgü desen ve motifler Tokat iline gönderilmekte orada film ve kalıp baskı tekniğiyle yapılan yazmalar, Bartın'a getirilerek bölge halkına satılmaktadır.

Motifler ve Renkler

Gelenekli el baskı kalıplarında desen ve kompozisyon özellikleri kullanıldıkları amaca ve yöreye göre farklılık gösterir. Giyim ve mekân testili için ayrı ayrı kullanım alanı bulan tahta kalıpla basılan kumaşlar; giyimde çit bezi, giyimin tamamlayıcısı olan başörtülerinde; çember, yemeni, yazma, çalık, namaz örtüsü ve efe poşusu olarak kullanılırken, mekan tekstilinde ise; perde, yastık ve yorgan yüzü, sofra örtüsü, bohça ve namazlık olarak kullanılmıştır.

Hangi amaçla kullanılmış olursa olsun desenlerin yüzey düzenlemesinde hakim olan nokta, rahatlık ve akıcılıktır. Motifler gözü dinlendirecek şekilde, serbestçe ve birbirinden aralıklı olarak yerleştirilmiştir. İslâm dini gereğince resim sanatına koyulan yasaklar halk sanatlarından yazmacılıkta da kendisini göstermiş ve zorunlu bir stilizasyon gerektirmiştir. Doğanın çeşitlilik ve zenginliğinin yazmalarda motif olarak kullanılmasını, özellikle çiçeklerin çeşitli türleri ve yapraklarını, ağaç ve hayvan motiflerinin bir araya gelmesiyle kompozisyon oluşturmaktadır.

Desenlendirmede bitkisel motiflerden en çok kullanılanlar; nar ağacının çiçeği, yaprak ve meyveleri, kiraz ve düğün çiçeği, lâle, karanfil, sümbül, haşhaş, gelincik ve daha başka çiçek motifleri ve yapraklar nar, hurma, selvi, gibi ağaçlardır. Hayvan motiflerinden ise kuş motifleri (kumru, serçe, güvercin, keklük, kartal, horoz, kurt, geyik, at, deve vb.) çok kullanılmaktadır. (Kaya 1974, Akbil 1977, Görgünay ve Kutlu 1982)

Desenlendirmede kullanılan motifler kullanım alanına bağlı olduğu kadar bölgelere ve dönemlere göre de farklılık gösterirler. Bartın ilinde yapılan yazmalar motif yönünden belirli özellikler taşımaktadır. Siyah ve beyaz fon üzerine basılan yazmalarda genellikle çiçek, dal, yaprak ve çiçek demeti konu olarak işlenmektedir. Motifler ise belirli özelliklere sahiptir. Bu özellikler basit ve stilize edilmiş şekilde görülür. Ayrıca halk sanatı anlayışının izleri belirgin bir şekilde kendini gösterir.

Anadolu'da gelişen halk sanatlarında renk farklılıkları da yerel olarak göze çarpmaktadır. Bartın'da yazmalarda genellikle beş renk kullanılmaktadır. Bunlar sırası ile karakalem, sarı, yeşil, kırmızı ve zemindir. Bu renklerin alışlagelmiş tonları bulunmakta bunları değiştirmek ise satış yönünden sakınca yaratmaktadır. Bu sebeple gelenekli formların dışına çıkılmamaktadır. Kullanılan renklerin uyumluluğu ve motiflerdeki yerleri titizlikle düşünülmüş ve ayarlanmıştır. Motiflerin bazı bölümleri, beyaz üzerine karakalem ile kontur şeklinde bırakılmıştır. Bu biçimler, diğer renklerin arasında kaybolmayacak ve motif aralarının özelliklerini de zedelemeyecek şekilde yerleştirilmiştir. Çoğunlukla sarıyla yeşil, kırmızıyla beyaz yanyana kullanılmıştır. Bunlar birbiriyle en iyi uyumu yapacak şekilde birleştirilmiştir. Motiflerin hepsi ayrı bölümler halinde siyah konturlarla sınırlandırılmıştır. Kullanılan renkler, ilk anda doğal boya etkisini bırakmaktadır. Canlı olan renkler belirli bir süre kullanıldıktan sonra, renkler eski canlılıklarını kaybetmektedir. Bu durum, doğal boya kullanılarak basılan yazmalarda daha uzun süre sonunda ve daha az görülmektedir.

Bartın'da yapılan yazmalar, fon renklerinin siyah ve beyaz olması sebebiyle iki tiptir. Siyah yazma ince ve kalın diye ikiye ayrılır. Tülbent üzerine yapılan "ince siyah", mermerşahi üzerine yapılan da "Bartın yazması" denilmektedir. Yazmacılar, zaman zaman doğayı zorlayarak çeşitli renklerdeki çiçek motiflerini siyahla birleştirmişlerdir. İki ayrı cins kumaşa basılan siyah yazmalarda kullanılan desenler, değişik özellikteki motiflerden oluşmaktadır.

Zemini beyaz olan yazmalarda ise, hepsi aynı tipte ve renkte çiçek desenleri bulunmaktadır.

Üretimi Tokat'ta yapılan Bartın yazmaları sadece İl halkı tarafından alınmaktadır. Günlük yaşantıda Bartın'lı yaşlı kadınlar çoğunlukla siyah zeminli yazmaları, kızlar ve genç kadınlar ise daha allı güllü ve beyaz yazmaları almakta ve kullanılmaktadırlar.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yazmacılık sanatı, günümüzde sadece Anadolu'ya hitap eden bir halk sanatı olarak geçerliliğini sürdürmektedir. Eskiden çok aranan ve oldukça geniş bir ticarî değer taşıyan yazmacılıkta tüm halk sanatlarında olduğu gibi zamanla güzelliğini ve soyluluğunu kaybetmiştir.

Tekniğin ilerlemesi, ticarî düşüncenin ön plâna çıkması, endüstride yığınsal üretim metotlarının uygulanması tüm halk sanatlarının çalışma dallarını ya kısıtlamış ya da ortadan kaldırarak tarihe gömmüştür.

Tekniğin ilerlemesi sonucu yazmacılık da el sanatı olma özelliğini kaybet-

miştir. Kalıpların malzemesinde, hazırlanmasında, kullanılan boyada ve çalışma düzeninde bu açıkça görülmektedir.

Bartın' da yazmacılık, geçen yüzyılın sonlarında yapılmaya başlanmıştır. Bir asıra yakın geçmişe sahip bulunan Bartın yazmaları, diğer yazmalardan ayırtedilebilecek özellikler taşımıştır. Siyah ve beyaz zemin renklerini meydana getirirken, motif renkleri kırmızı, sarı ve yeşildir. Motiflerin az sayıda olması tekdüzelik yaratmasına rağmen canlı ve uyumlu renklerin kullanılması yazmaların yerel bir özellik ve güzellik taşımasını sağlamıştır.

Bartın'da yazma basmacılığı son yıllarda klâsik tekniklerden ayrılmış, yeni baskı teknikleri kullanılmaya başlanmıştır. Bu baskı teknikleri kısa sürede çok sayıda yazma üretimini mümkün kılması bu değişimde etkili olmuştur. Teknikteki bu yenileşmeye rağmen Bartın yazmaları motif ve renk özelliklerini korumuş, ancak bu sanatla uğraşan bir iki usta kalmıştır. Yani Bartın'da yazmacılık sanatı ölmek üzeredir. Ayrıca Bartın motif ve renk özelliklerini taşıyan yazmalar, sadece il halkı tarafından satın alınmakta ve kullanılmaktadır.

Oysa yazmacılık sanatının yaşaması, değerlendirilmesi ve devam etmesi bu sanata duyulacak istek oranında artış gösterecektir. Yazmaların kullanım alanlarının artmasıyla yani abajur, kravat, kemer, masa örtüsü, peçete, yazlık elbise gibi fonksiyonel eşya olarak üretildiğinde talep azalması, pazarlama güçlüğü gibi sorunların çözümlenmesi sağlanacaktır. Ayrıca kolay taşındığı için turistik eşya amacıyla üretildiğinde hem ülkemizi tanıtacak, hem de döviz getiren bir özellik taşıyacaktır. Böylece geleneksel el sanatlarımızın yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması mümkün olacaktır.

KAYNAKLAR

- Akbil, F., 1977. "Türk Yazmacılık Sanatı", *Kültür ve Sanat*, sayı 5.
- Anonim, 1992. *Anabritannica*, Anayılık Ana Yayıncılık A.Ş., İstanbul.
- Durul, Y., 1978. "Kandilli Kalem İşi Yazmaları", *Türkiyemiz Dergisi*, sayı 24, Apa Ofset Basımevi, İstanbul.
- Gürgünay, N.-M., Kutlu, 1982. "Elazığ Çit Basmacılığı", *Türkiyemiz Dergisi*, sayı 37, Apa Ofset Basımevi, İstanbul.
- Kans, R., 1984. "Bartın'da Yazma Basmacılığı", *1. Ulusal El Sanatları Sempozyumu Bildirileri*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, No: 18, İzmir.
- Kaya, R., 1972. "Kandilli Yazmaları", *Sanat Dünyamız Dergisi*, sayı 18, Tifarruk Matbaacılık Sanayi A.Ş., İstanbul.
- Kaya, R., 1974. *Türk Yazmacılık Sanatı*, İş Bankası Kültür Yayınları: 140, Sanat Dizisi: 5, İstanbul.

- Kaya, R., 1985. "Türk Yazmacılık Sanatı", "Tahta Kalıpla Kumaş Baskısı", *Türkiye'de Sanatın Bugünü ve Yarını*, Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları: 1, Yamankurt Matbaacılık, Ankara.
- Özpulat, F., 1985. "El Baskısında Ağaç Kalıplar", *4. Ulusal El Sanatları Sempozyumu Bildirileri*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, No: 25, İzmir.
- Sürür, A., 1982. "Geleneksel Türk Tekstil Sanatları", *Bilim-Birlik-Başarı Dergisi*, yıl 9, sayı 35, İzmir.
- Tan, N., 1975. "Yazmacılık", *Sümerbank Dergisi*, sayı 152, Ankara.